

Чепкова К. О.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри військового права,

Військовий інститут Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-5219-093X

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті проаналізовано поняття «правовий статус дитини під час збройного конфлікту» та висвітлено три його основні складові. Розглянуто визначення правового статусу дитини під час збройного конфлікту в міжнародно-правових нормах. Здійснено огляд вітчизняного законодавства щодо правового статусу дитини під час збройного конфлікту.

Ключові слова: дитина, правовий статус, збройний конфлікт, міжнародно-правові норми.

Постановка проблеми. Під час збройного конфлікту діти є найбільш незахищеною категорією цивільного населення. Діти – це та категорія цивільного населення, для якої встановлений спеціальний захист під час збройного конфлікту. Держава, в особі уповноважених органів, зобов'язана забезпечувати реалізацію правового статусу дитини під час збройного конфлікту. Напрямок, в якому кожна окрема держава повинна рухатися, встановлюється міжнародною спільнотою в міжнародних нормативно-правових актах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням та вивченням питання правового статусу дитини в Україні загалом займалися такі вчені, як: О. М. Кудрявцева, І. В. Волошина, Н. М. Крестовська, М. А. Маніна, І. В. Швець, А. А. Оржаховська та інші. Проте на сьогодні відсутні дослідження щодо правового статусу дитини під час збройного конфлікту, що й зумовлює актуальність досліджуваної теми в цій статті.

Мета статті. Мета – дослідження правового статусу дитини під час збройного конфлікту, здійснення аналізу ключових

складових зазначеного поняття, а також міжнародно-правових норм у цій сфері, оскільки саме ці норми є базовими для визначення правового статусу дитини під час збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. За наявності збройного конфлікту в будь-якій державі постає питання забезпечення базових прав та інтересів дитини, в результаті чого і виникає правовий статус дитини під час збройного конфлікту.

Дослідження питання «правового статусу дитини під час збройного конфлікту» пропонуємо здійснити таким чином – розглянути три основні його складові: «правовий статус», «дитина», «збройний конфлікт».

Передусім вважаємо за доцільне розглянути базове поняття «правовий статус». В юридичній науці цьому питанню було приділено багато уваги серед учених-теоретиків, починаючи з середини ХХ століття. Так, М. І. Матузова розглядає «правовий статус» з точки зору співвідношення з «соціальним статусом». На її думку, «правовий статус визначається як юридично закріплене становище особистості в суспільстві». Виходячи з цього визначення правовий статус особи пов'язаний з поняттям активності особистості, сутність якої полягає в активності людини і реалізації її через суспільний рух. З цього випливає, що в основі правового статусу є соціальний статус людини [1, с. 19].

Таким чином, правовий і соціальний статуси співвідносяться як форма і зміст. Наведемо приклад для більш кращого розуміння. У первісному додержавному суспільстві соціальний статус існував, а правовий – ні, оскільки в такому суспільстві права ще не було. Соціальний статус визначався відповідними соціальними нормами та відносинами.

Ромашов Р. А. вважає, що «правовий статус – сукупність прав та обов'язків, які персоналізують особу як учасника юридично значущих відносин» [1, с. 19].

Марченко М. Н. розуміє під «правовим статусом» законодавчо встановлені державою і взяті в сукупності права, свободи і обов'язки особи [1, с. 19].

Комаров С. А. зазначає, що «правовий статус особи є системою прав, свобод та обов'язків, які знайшли своє чітке правове

закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи» [1, с. 20].

Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. вважають, що «правовий статус – це становище особи у взаєминах із суспільством та державою» [2, с. 355].

Підсумовуючи вищезазначені думки вчених-юристів, можемо констатувати, що правовий статус – це сукупність прав, свобод та обов'язків особи, які закріплені уповноваженими державними органами в нормах права.

Другою складовою є «дитина». Відповідно до Конвенції про права дитини [3] «дитиною» є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше.

У вітчизняному законодавстві поняття «дитина» закріплено в Законі України «Про охорону дитинства» [4] і воно є ідентичним визначенню в Конвенції про права дитини.

Також українським законодавством з 2016 року було введено нове поняття – «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні».

При цьому потрібно враховувати існуючу градацію дітей за віком відповідно до норм чинного законодавства. Так, у Цивільному кодексі України [5] та Сімейному кодексі України [6] особи до 18 років (тобто діти) поділяються на малолітніх (до 14 років) та неповнолітніх (від 14 до 18 років) (статті 31, 32). Малолітні особи та неповнолітні особи відрізняються між собою обсягом прав та обов'язків відповідно.

Третьою складовою є поняття «збройного конфлікту».

На міжнародному рівні вперше визначення поняття «збройний конфлікт» було здійснено в процесі роботи Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії [7]. У цьому процесі було запропоновано таке визначення: «збройний конфлікт має місце кожен раз, коли держави застосовують силу чи

коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими силами і організованими збройними групами або між такими групами всередині однієї держави» [7].

На національному рівні збройний конфлікт ідентифікований як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [8].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що «правовий статус дитини під час збройного конфлікту» – це сукупність прав, свобод та обов'язків особи, яка не досягла 18 років (якщо за законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше), які закріплені уповноваженими державними органами в нормах права під час збройного конфлікту.

Можна з упевненістю констатувати, що на міжнародному рівні протягом ХХ століття вже була побудована певна система щодо врегулювання правового статусу дитини як у цілому, так і під час збройного конфлікту.

Зокрема, в таких міжнародних нормативно-правових актах:

– Загальна декларація прав людини. Стаття 25 – материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Усі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [9];

– Декларація прав дитини. Принцип 2 – Дитині законом та іншими засобами має бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, що дадуть їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно і соціально, здоровим і нормальним шляхом, в умовах свободи та гідності. Під час ухвалення з цією метою законів основною метою має бути найкраще забезпечення інтересів дитини [10]; Принцип 8 – дитина за будь-яких обставин має бути серед тих, які першими одержують захист і допомогу [10];

– Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Стаття 24 – Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має

право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [11];

– Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Стаття 10 – Особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою [12];

– Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях – «будучи стурбована великою кількістю дітей, залишених батьками або тих, що стали сиротами внаслідок насильства, внутрішніх заворушень, збройних конфліктів, стихійних лих, економічних криз або соціальних проблем» [13];

– Конвенція про права дитини. Стаття 1 – ст. 38 – Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають стосунок до дітей, та забезпечувати їх додержання. Згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними [3].

Із проаналізованих вище міжнародно-правових норм можна зробити висновок, що це є норми так званого «м'якого права» (soft law). Тобто такі специфічні міжнародно-правові норми, які не встановлюють чітких прав і обов'язків, а вказують лише загальний напрям поведінки суб'єктів міжнародного права. У таких міжнародно-правових нормах відсутня конкретизація, хто саме в кожній окремій державі має визначати та впроваджувати відповідні механізми на забезпечення правового статусу дитини під час збройного конфлікту. У зазначених вище міжнародно-правових нормах визначений загальний напрям поведінки суб'єктів міжнародного права щодо правового статусу дитини під час збройного конфлікту – усі учасники одноголосно погоджуються, що дитина під час збройного конфлікту має спеціальний статус та відповідно повинна мати і спеціальний захист.

В українському законодавстві, починаючи з 2014 року, почали з'являтися правові норми, що стосуються правового статусу дитини під час збройного конфлікту. Так, у Законі України «Про охорону дитинства» додано статті про захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів (ст. 30-1), захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту (ст. 31), захист дитини від незаконного переміщення (ст. 32) [4].

На рівні виконавчої гілки влади, а саме Кабінетом Міністрів України затверджений Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [14]. У зазначеному Порядку передбачено, які наслідки збройного конфлікту можуть бути встановлені в дитини (отримали поранення, контузію, каліцтво; зазнали фізичного, сексуального насильства; були викрадені або незаконно вивезені за межі України; залучалися до участі в діях воєнізованих чи збройних формувань; незаконно утримувалися, в тому числі в полоні; зазнали психологічного насильства).

У зазначеній постанові врахований наявний поділ дітей на малолітніх та неповнолітніх, оскільки дітям віком від 14 років надано право самостійно подавати документи на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Крім того, зафіксовано, що досягнення особою повноліття не є підставою для скасування статусу.

Висновки. На основі викладеного можна розділити визначення правового статусу дитини під час збройного конфлікту на міжнародному та національному рівнях. На міжнародному рівні питанню правового статусу дитини під час збройного конфлікту почали приділяти увагу ще з середини ХХ століття. Як результат, у низці міжнародно-правових актів зафіксовано позицію світової спільноти щодо правового статусу дитини під час збройного конфлікту – діти наділені спеціальним захистом.

На національному рівні питанню правового статусу дитини під час збройного конфлікту почали приділяти увагу, починаючи з 2014 року. Українське законодавство знаходиться на шляху побудови єдиної системи та механізмів щодо правового статусу дитини під час збройного конфлікту і забезпечення спеціального захисту дітям.

Список використаних джерел

1. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право*. 2015. № 3. С. 18–22.
2. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер. 2006. 584 с.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2497-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
6. United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. URL: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/blatj000303e-2.htm> (дата звернення: 25.10.2024).
7. Про національну безпеку : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
8. Загальна декларація прав людини : декларація від 10.12.1948 № 995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 25.10.2024).
9. Декларація прав дитини : декларація від 20.11.1959 № 995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 25.10.2024).
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : пакт від 19.10.1973 № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.10.2024).
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : пакт від 19.10.1973 № 995_043. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 25.10.2024).
12. Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях : декларація від 03.12.1986 № 41/85. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_131 (дата звернення: 25.10.2024).
13. Конвенція про права дитини : Конвенція від 20.11.1989 № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 25.10.2024).
14. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#n8> (дата звернення: 25.10.2024).

Chepkova K.,

PHD in Law,

Associate Professor of the Department of Military Law,
Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5219-093X

LEGAL STATUS OF THE CHILD DURING ARMED CONFLICT

The author of the article analyses the legal status of a child during armed conflict. The above concept is considered through the allocation of three components, namely: 'legal status of a person', "child" and "armed conflict". Attention is paid to the opinions of various legal scholars in this area. The author offers his own definition of the concept of 'legal status of a child during an armed conflict'.

In the article, the author focuses on the role and place of the legal status of the child during armed conflict at the level of international legal instruments. In particular, the author examines the international legal norms enshrined in the Universal Declaration of Human Rights, the Declaration of the Rights of the Child, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, the Convention on the Rights of the Child, etc.

These norms are specific international legal norms that do not establish clear rights and obligations, but only indicate the general direction of behaviour of subjects of international law. Such international legal norms do not specify who in each individual state should determine and implement appropriate mechanisms to ensure the legal status of the child during armed conflict. The above-mentioned international legal norms define the general direction of behaviour of subjects of international law regarding the legal status of the child during armed conflict - all participants unanimously agree that the child during armed conflict has a special status and, accordingly, should have special protection.

National legislation in this area is formed on the basis of international legal norms.

The author examines the national legislation, namely the Law of Ukraine 'On Protection of Childhood' and the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'On Approval of the Procedure for Granting the Status of a Child Affected by Military Operations and Armed Conflicts'.

Key words: child, legal status, armed conflict, international legal norms.

References

1. Makarchuk, V. (2015), *The theme of the "legal status of a person" in the theoretical-legal literature*, Kyiv.
2. Zaichuk, O., Onishchenko, N. (2006), *Theory of law and law*, Academic course, Kyiv.
3. Ukraine (2001), *On the Protection of Childhood : Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

4. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

5. Ukraine (2002), *The Family Code of Ukraine* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

6. The Netherlands (1999), *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*, Tadic Appeal Decision, Hague.

7. Ukraine (2018), *On national security* : Law of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.

8. France (1948), *The Universal Declaration of Human Rights* : Declaration of the United Nations General Assembly, Paris.

9. The United States of America (1959), *Declaration of the Rights of the Child* : Declaration of the United Nations General Assembly, New York.

10. The United States of America (1966), *International Covenant on Civil and Political Rights* : Covenant of the United Nations General Assembly, New York.

11. The United States of America (1966), *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights* : Covenant of the United Nations General Assembly, New York.

12. The United States of America (1986), *Declaration of Social and Legal Principles Relating to the Protection and Welfare of Children, especially in Respect of Foster Care and Adoption, at the National and International Levels* : Declaration of the United Nations General Assembly, New York.

13. The United States of America (1989), *Convention on the Rights of the Child* : Declaration of the United Nations General Assembly, New York.

14. Ukraine (2017), *The procedure for granting the status of a child affected by hostilities and armed conflicts* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, Kyiv.